

Postavenie Gréckokatolíckej cirkvi v Československu v rokoch 1945-1950

PETER ŠTURÁK

Prešovská univerzita v Prešove, Gréckokatolícka teologická fakulta

Abstract: *By reason of social-political changes in Czechoslovakia after the World War II. and mainly after the communistic coup in 1948 the Church got into hard and difficult situation. Many offenses against it and sequential restraint of religious freedom followed and it was demonstrated by nationalization of Church property, catholic schools and societies, press and so on. The main osterum of oppression was targeted mainly against Greek Catholic Church, which became the eyesore of supreme power. The personality of bishop Pavol Peter Gojdic, who led the local Greek Catholic Church, proved very important moment in that heated times, because despite of pressure he abided the God and the Church as great example for his priests and believers in times when Church was oppressed.*

Key words: *Catholic Church in Czechoslovakia. Greek Catholic in Slovakia. Bishop Pavol Peter Gojdic. Eparchy.*

V dôsledku druhej svetovej vojny sa Československo dostalo do mocenského ako aj ideologického vplyvu Sovietskeho zväzu. Katolícka cirkev, zvlášť na Slovensku sa dostala do ťažkej a zložitej situácie. Tá vyplývala zo záverov tzv. decembrovej dohody v roku 1943, v ktorej sa exilový prezident ČSR Dr. Eduard Beneš zaviazal sovietskemu vodcovi Stalinovi na absolútnom odstránení všetkých zástupcov Katolíckej cirkvi v Československu z politiky. Tento nebezpečný trend sa ukázal zjavne reálnym už počas Slovenského národného povstania, keď dňa 6. septembra 1944 Slovenská národná rada zložená zväčša z komunistov a liberálov prijala vyhlášku č. 5/1944 Zb.n. o poštátnení celého cirkev-

ného školstva.¹ Na tento dokument nadväzovalo následne nariadenie Slovenskej národnej rady č. 34/1945 Zb.n., na základe, ktorého došlo k realizácii poštátneho cirkevného školstva.² Celkovo bolo tak poštátnených vyše 1800 základných ľudových a stredných škôl. Zároveň boli poštátnené nariadením č. 80/1945 Zb.n. všetky cirkevné stredoškolské a vysokoškolské internáty a podobne nariadením č. 51/1945 Zb.n. katolícke spolky a tlač.³ Na stále zhoršujúce sa postavenie Katolíckej cirkvi na Slovensku reagovali slovenskí katolícki biskupi vo svojom liste Predsedníctvu Slovenskej národnej rady týmito slovami: „*Pri tejto príležitosti dovoľujeme si poukázať na niektoré opatrenia, ktoré sa veľmi dotkli katolíckej verejnosti ako napríklad: poštátnenie cirkevných škôl a internátov, mylné vysvetľovanie podpisovej akcie za cirkevné školy, rozpustenie náboženských spolkov a zhabanie ich majetku, prebliadky biskupských a farských úradov a zabavenie písacích strojov a spisového materiálu, zaistovanie kňazov na jednoduché udanie, odopretie povolenia katolíckej tlače, ďalej nevyplácanie zákonom zabezpečenej kongruy a podobne.*“⁴ Poukazujúc na tieto a mnohé ďalšie veľké obmedzenia slobody vierovyznania a útokov na Cirkev, adresoval v mene biskupských konferencii nitriansky arcibiskup Kmeťko dňa 2. októbra 1945 memorandum Predsedníctvu Slovenskej národnej rady. V memorande arcibiskup poukázal opätovne na prenasledovanie katolíkov, väznenie biskupov a kňazov. Zdôraznil, že: „*petičná akcia - po stránke cirkevnej bola nevyhnutnou povinnosťou biskupov, a ani po stránke občianskej nemožno proti nej nič namietat.*“⁵ V zápase o cirkevné školstvo bránili biskupi práva Cirkvi a veriacich. To čo sa v Čechách ešte považovalo za legálnu kritiku v rámci demokracie, to sa na Slovensku označovalo za protištátnu akciu. Štát chápal protesty Cirkvi ako: „*neoprávnené zásahy cirkvi do záležitosti, ktoré sú čisto štátno-politického charakteru.*“⁶ Slovenskí katolícki biskupi sa ešte raz obrátili písomne v pamätnom liste zo dňa 8. januára 1946 na prezidenta Dr. Eduarda Beneša. V ňom konkretizovali v desiatich bodoch tie opatrenia vlády, ktoré nielen výrazne obmedzovali činnosť Cirkvi, ale boli voči nej priamo nepriateľské. Poukázali na zoštátnenie cirkevného školstva a zhabanie jeho majetku, na zrušenie katolíckych náboženských spolkov, ďalej cirkevných školských

¹ ŠTURÁK, P.: *Dejiny Gréckokatolíckej cirkvi v Československu v rokoch 1945-1989*. Prešov: PETRA, 1999, s.74.

² KMEŤ, N.: *Postavenie Cirkvi na Slovensku 1948-1951*. Bratislava : SAV, 2000, s.14.

³ VNUK, F.: *Dokumenty o postavení Katolíckej cirkvi na Slovensku v rokoch 1945 - 1948*. Martin: Matica slovenská, 1998, s.15-18.

⁴ VNUK, F.: *Pokus o schizmu a iné proticirkevné opatrenia v rokoch 1949-1950*. Bratislava : USPO, 1996, s. 19.

⁵ DOLINSKÝ, J.: *Cirkev a štát na Slovensku v rokoch 1918-1945*. Dialógy. Trnava : Dobrá kniha, 1999, s. 107.

⁶ SNA Bratislava, fond PŠK, škat. č.1. *Odpoveď L. Novomeského na protest uršulínok proti poštátneniu škôl zo 16.8.1945*.

internátov, katolíckej tlače, na tábory zaistených. Vo svojom liste ďalej upozornili, že: „*katolíci sú na Slovensku odstavovaní z úradných miest*“ a podobne.⁷

Napriek všetkým týmto obmedzeniam sa náboženský život na Slovensku ešte vzráňal, pretože komunisti ešte nemali vo svojich rukách celú moc. Najmä v roku 1947 boli veľmi početné púte na mariánske pútnické miesta, na ktorých sa veriaci dožadovali plnej náboženskej slobody. O tom, že náboženská sloboda celkom nebola, svedčí aj časť memoranda slovenských katolíckych biskupov predloženého československej vláde dňa 24. januára 1948, v ktorom otcovia biskupi napísali tieto slová: „*Osmelujeme sa teda znova napísať, temer v hodine dvanásťtej. Uznávame nutnosť školskej reformy a chápeme výhody v navrhovanej jednotnej škole. V tomto ponechávame úplne slovo odborníkom. Ale z lásky k národu a štátu zaprisahávame všetkých, ktorí budú rozhodovať. V záujme demokracie a z ohľadu na skutočnú vôľu a skutočné želanie väčšiny národa, neničte zákonom nikomu slobodu presvedčenia a slobodu náboženskú, stále ešte zaručovanú doteraz platnou Ústavou a nerušte sľuby slávnostne dané a potvrdené v Košiciach i na najvyšších miestach....*“⁸

K radikálnej zmene vo vzťahu štátu a Cirkvi došlo po komunistickom prevrate vo februári 1948. Krátko po ňom vyvrcholil v Československu proces postupnej demontáže zvyškov parlamentnej demokracie a preberania moci komunistami. Vzťahy štátu a Cirkvi sa dostali do novej polohy, pričom jedná aj druhá strana mala o strane protikladnej len všeobecné, viac-menej negatívne predstavy. Obidve iba formovali svoje názory na to, ako postupovať ďalej. Komunisti chápali náboženstvo ako ópium ľudstva, relikv minulosť a očakávali budúci konflikt ako nevyhnutný, naopak Cirkvi hodnotili nový režim ako ateistický a protináboženský. Mali voči nemu výhrady ideové, keď odmietali predovšetkým jeho materialistickú filozofiu a monopol štátneho, respektíve kolektívneho vlastníctva, ale aj prakticko-politické, sformované ešte v predfebruárovom období. Tie ešte výrazne zosilňovali prebiehajúce personálne čistky, zasahujúce aj osoby z cirkevných kruhov, respektíve veriacich.⁹ Vzťahy štátu a Cirkvi z medzinárodného hľadiska určujúcim spôsobom ovplyvňovala konfrontácia medzi Východom a Západom.

⁷ SNA, ÚP SNR, kart.1. *Pamätný spis slov. biskupov o postavení katolíkov na Slovensku prezíd. Dr. Eduardovi Benešovi 8. januára 1946.*

⁸ *Memorandum českých a slovenských katolíckych biskupov predložený vládě Č-SR 24.1.1948.* In: Katolícke noviny, 8.2.1948, s.3.

⁹ Čistky prebiehali najintenzívnejšie od konca februára do začiatku apríla 1948, jednotlivé prípady sa riešili aj neskôr. Presný počet rôznymi spôsobmi postihnutých osôb vrátane duchovných a cirkevných aktivistov nie je známy, odhady však hovoria asi o 35 000-40 000. Por. BARNOVSKÝ, M.: *Preberanie moci a pofebruárová očista 1948.* In.: *Od diktatúry k diktatúre. Slovensko v rokoch 1945-1953.* Bratislava : 1995, s.94.

Udalosti v Československu vo februári 1948 predstavovali jednu z posledných kvapiek pohára trpezlivosti Západu. Rozpútala sa tzv. studená vojna, hroziaca každým okamihom prerásť do vojny skutočnej. Vatikán ako centrum Katolíckej cirkvi a medzinárodné centrá protestantských spoločenstiev sa postavili na stranu Západu ako demokratického sveta, naopak Československo sa stalo súčasťou sovietskeho bloku s jemu vlastnými stalinistickými prístupmi. Táto medzinárodná dimenzia sa prelínala a vzájomne ovplyvňovala s rozmerom vnútropolitickým, spolupodieľala sa na konkrétnom vývoji štátu s Cirkvou.¹⁰

Nová moc v Československu pokladala, po totálnom zdecimovaní politických konkurentov, za svojho úhlavného nepriateľa práve Cirkev. Novoetablovaná moc sa potrebovala čo najskôr stabilizovať a preto spočiatku mala eminentný záujem vyhnúť sa konfliktu s cirkvami, tým skôr, že ako varovný príklad mohla slúžiť konfrontačná situácia v susednom Poľsku a Maďarsku. Snažila sa dosiahnuť to, aby jej Cirkev ako spoločensky vplyvná a uznávaná sila vyslovila svoju podporu alebo prinajmenšom nezaujala odmietavé stanovisko. Na strane druhej, už dva dni po prevzatí moci, komunisti zastavili vydávanie českých a slovenských katolíckych periodík. Temer zo všetkých okresov prichádzali správy o šikanovaní a perzekúcií kňazov a veriacich.

Náboženská politika bola upresnená na tzv. karlovarskej porade medzi sovietskym diplomatom Vyšinským a zástupcami československej vlády Zápotockým, Nejedlým a Kopeckým. Tam sa rozhodlo ako postupovať v nových pomeroch v boji proti Cirkvi. Hlavnými bodmi tohto programu bolo: obmedziť činnosť biskupov, izolovať ich od kléru, obmedziť vplyv Vatikánu, zaviesť Úrad pre cirkevné záležitosti, podporovať kňazov, ktorí si budú dávať socialistické záväzky, Katolícku cirkev postupne premieňať na cirkev národnú, zasahovať do katolíckych ustanovizní, do tlače a odstraňovať horlivých kňazov.¹¹ Všetky útoky na Cirkev vedúci funkcionári strany, uvedomujúc si časový priestor už na vopred spomenutú potrebu etablovania sa a získania absolútnej moci, pripisovali nežiaducim aktivitám zdola a mali záujem napravnosť tieto prehmaty. Ústredný akčný výbor Národného frontu vydal 18. marca 1948 Vyhlásenie o náboženskej slobode, ktoré bolo publikované v dennej tlači. Okrem iného sa v ňom uvádzalo, že rôzne svojvoľné zásahy obmedzujúce náboženskú slobodu sú nežiaduce a ak sa aj stali, je potrebné ich napraviť.¹² Vedúci funkcionári strany opätovne vyzývali, aby Katolícka cirkev verejne prejavila lojálne stanovisko. Československý episkopát na

¹⁰ PEŠEK, J., BARNOVSKÝ, M.: *Štátna moc a cirkev na Slovensku 1948-1953*. Bratislava : VEDA, 1997, s. 31.

¹¹ ŠMÁLIK, Š.: *Veľký štyridsaťročný pôst cirkvi na Slovensku*. Bratislava : 1996, s. 9.

¹² PEŠEK, J., BARNOVSKÝ, M.: *Štátna moc a cirkev na Slovensku 1948-1953*. Bratislava : VEDA, 1997, s. 32.

konferencii v Brne vydal dňa 4. marca 1948 jednoznačné, ale mierne formulované stanovisko slovami: „*Nepovažovali sme a ani nepovažujeme za nutné vydávať zvláštne prehlásenie alebo pastiersky list k súčasným politickým udalostiam, lebo Katolícka cirkev sa neviaže na nijakú politickú alebo štátnu formu, lebo pri svojom poslaní chce vždy slúžiť najvyšším záujmom svojho ľudu!*“¹³ Zároveň poukázali na rôzne prehmaty, najmä pri násilnom preberaní cirkevných budov, pri zbavovaní kňazov z úradu a podobne. Tento postoj bol súčasťou taktiky biskupov, ktorú zvolili ako protizbraň postupu straníckych predstaviteľov, praktizujúcich politiku „železnej päste v hodvábnjej rukavici.“ Jej podstata spočívala v striedavom obmedzovaní náboženskej slobody a práv s vábivými ponukami spolupráce a kamuflovanými prejavmi dobrej vôle.¹⁴ Ústredný akčný výbor Národného frontu vydal síce už spomínané vyhlásenie o slobode vyznania, ale súčasne pokračoval v boji proti Cirkvi. Dňa 4. mája 1948 generálny tajomník KSČ Rudolf Slánsky vyjadril spokojnosť s vykonanou prácou konštatujúc: „*Urobili sme veľký pokrok, pokiaľ ide o odbalenie vysokej cirkevnej hierarchie... Vzali sme cirkvi všetku tlač...zavreli sme cirkevné školy, teraz im už berieme kláštory. Zatvárame kňazov. Myslím si, že naša bilancia práce na cirkevnom úseku je kladná a niet príčiny znepokojovať sa ...*“¹⁵

V roku 1948 bolo prijatých niekoľko zákonov, ktoré hlboko zasiahli do základných práv Cirkvi. Krátko po februárovom prevrate bol prijatý dlho pripravovaný a diskutovaný zákon č. 46/1948 Zb. o pozemkovej reforme, na základe ktorého bol Cirkvi skonfiškovaný takmer celý majetok. Súčasne bol prijatý aj zákon č. 95/1949 Zb. o jednotnej škole, ktorý definitívne poštátnil cirkevné školstvo aj v českých krajoch a dal mu plánovite ateistický charakter. Proti obom zákonom protestovali nielen československí biskupi, ale aj úradní predstavitelia Vatikánu. Bezvýsledne. Na potláčanie nepriateľov komunizmu bol prijatý zákon č. 231/1948 Zb.n. o trestaní politických deliktov, na základe ktorého potom mnohí kňazi a laici, aj prešovský gréckokatolícky biskup Pavol Peter Gojdič, boli odsúdení pre politické delikty na mnohoročné väzenie. Aj zákon č. 248/1948 Zb. umožňoval trojčlenným komisiám pri krajských národných výboroch posielat ľudí, tzv. triednych nepriateľov bez súdu do táborov nútených prác. V dôsledku začínajúceho teroru emigrovalo z Československa do zahraničia už v prvých mesiacoch 1948 po komunistickom prevrate asi 60 000 ľudí.

¹³ SÚA, A ÚV KSČ, f. 100/24, zv. 48, a.j. 865. *List prezid. Josefa Berana Aexejovi Čepičkovi zo 4. marca 1948 o porade katolíckych ordinárov v Brne.*

¹⁴ CORANIČ, J. Spoločensko-náboženská situácia v Československu v r. 1945-1948. In: *Theologos- theological revue. 1/2008.* Prešov 2008, s.158.

¹⁵ VAŠKO, V.: *Neumlčená.* Zväzok II, Praha : 1990, s. 97.

Komunisti postupovali systematicky podľa pokynov sovietskych poradcov. Veľký význam nadobudli orgány tzv. Národného frontu, ktoré o všetkom rozhodovali zhora až dole s konečnou platnosťou. Pri orgánoch Národného frontu boli vytvorené 18. marca 1948 aj cirkevné oddelenia a cirkevní tajomníci, ktorí na všetkých úrovniach zasahovali do náboženského a cirkevného života. Napriek neustálym vyjednávaniu štátu s biskupmi bola postupne likvidovaná takmer celá náboženská tlač a zbytky náboženských spolkov a organizácií. V zúfalej situácii vypracovali všetci československí biskupi dňa 15. decembra 1948 memorandum vláde a prezidentovi republiky, v ktorom odmietli obvinenia z toho, že sú proti štátu a protestovali proti neustálemu obmedzovaniu Cirkvi štátom. Žiadali okrem iného:

1. *aby bolo upustené od sústavných útokov v tlači, rozblase a verejných prejavoch proti Cirkvi...*

2. *aby dekréty o poštátnení a rušení cirkevných škôl neboli ďalej vydávané...*

3. *aby sa učebné osnovy vyvarovali všetkého, čo má protináboženský a proticirkevný ráz...*

4. *...spravodlivú nápravu otázky náboženskej tlače...*

5. *...slobodné právo združovať sa...*

6. *aby bola zastavená kampaň proti pápežovi... a pod.*¹⁶

Na prelome rokov 1948/1949 pristúpili štátne orgány k systematickému mapovaniu situácie v jednotlivých cirkevných spoločenstvách. Cieľom bolo získať čo najpresnejší prehľad o štruktúre Cirkvi a ich duchovenstve, ako aj o mechanizme väzieb na veriaciach. V januári 1949 boli už vyhotovené kompletne zoznamy všetkých duchovných v rámci jednotlivých okresov. Súčasne delil režim kňazov na spoľahlivých a nespoľahlivých. Kňazi boli zaradovaní do štyroch kategórií. Prvú skupinu tvorili celkom spoľahliví kňazi, druhú skupinu kňazi s kladným postojom k zriadeniu, ale kolísajúci, tretiu skupinu nepolitickí duchovní a štvrtú skupinu reakční duchovní. Každý takto zaradený kňaz mal v zozname uvedenú funkciu, miesto pôsobenia a číslo spisu, ktorý o ňom viedli.¹⁷ Katolícki biskupi sa v tomto čase ešte vždy usilovali zabrániť narastajúcej konfrontácii so štátnou mocou. Zhoršujúcemu sa postaveniu cirkvi sa snažili zamedziť obnovením rokovaní so zástupcami štátu. Tak napríklad cirkevná delegácia vedená biskupom Štefanom Trochtom navštívila dňa 19. januára 1949 prezidenta Klementa Gottwalda a rokovala s ním o vzťahoch štátu a Katolíckej cirkvi v Československu. Obnovené rokovania začali aj 17. februára 1949 na pôde Národné-

¹⁶ KAPLAN, K.: *Stát a cirkev v Československu 1948-1953*. Dodatek. Praha : 1993, s. 52-56.

¹⁷ SNA, f. ÚAV SNF, kar. 88. *Zoznam duchovenstva v KNV Bratislava (Nitra, Žilina, Banská Bystrica, Košice, Prešov)*.

ho frontu. Alexej Čepička, ako vedúci štátnej delegácie, vyjadril štyri základné požiadavky voči cirkevnej hierarchii: „Vyblásiť kladný pomer k zriadeniu, nebrániť „pokrokovým kňazom“ v činnosti, zrušiť ich cirkevné postihy a cirkevne potrestať tých kňazov, ktorí vyvíjali „protištátnu činnosť“ a žiadal ich splnenie, inak dôjde ku konfrontácii.“¹⁸ Biskupi o týchto požiadavkách niekoľkokrát rokovali na rôznych úrovniach. Názory, ako postupovať ďalej, boli rôznorodé a niekedy až protikladné.

Jednania medzi štátom a Katolíckou cirkvou ukončilo odhalenie odpočúvacieho zariadenia na biskupskej konferencii v dňoch 22. a 23. marca 1949 v Starom Smokovci.¹⁹ Po tejto udalosti sa skončili rokovania, ako aj snaha o dohodu a usporiadanie vzťahov medzi Katolíckou cirkvou a štátom. Ani jedna strana nevidela už v rokovaní riešenie. Predstavitelia štátu sa začali pripravovať v apríli 1949 novú líniu cirkevnej politiky. Jej cieľom bolo oslabenie a ochromenie Cirkvi.²⁰ Krátko po tom sa začal frontálny útok štátu proti Cirkvi. Dňa 24. apríla vznikol pri Ústrednom výbore KSČ zvláštny orgán na boj proti Cirkvi, tzv. cirkevná šestka (zložená bola zo 6 funkcionárov), na čele s ministrom vnútra Alexejom Čepičkom. Tá zasadala týždenne a rozhodla sa rozložiť Cirkev zvnútra. Založila tzv. Katolícku akciu, ktorej úlohou bolo vykonať v Cirkvi schizmu, podobne ako sa to stalo v roku 1920 (vtedy vznikla tzv. Československá cirkev). Predovšetkým mala vraziť klin medzi laikov a klérus, medzi kňazov a biskupov a medzi biskupov a pápeža. Na čelo novej akcie sa postavili niektorí laici a tzv. pokrokoví kňazi. Naoko sa mali zasadzovať za zachovanie náboženskej slobody na základe cyrilometodského dedičstva, nemali sa otvorene stavať proti pápežovi. Oficiálne sa nové hnutie konštituovalo v Prahe dňa 10. júna 1949.²¹ Založenie schizmatickej „Katolíckej akcie“ odsúdila Kongregácia sv. offícia dňa 20. júna 1949 vydaním: *Decretum schismatica „Actio Catholica“ in Cechoslovachia damnatur.*²² Okrem iného v uvedenom dekréte jasne hovorí: *...fraudulenter „Actionem Catholicam“ nuncupatam, reprobat ac damnat tamquam schismaticam...* Aj slovenskí biskupi vydali v tomto duchu pastiersky list, ktorý účasť na tzv. Katolíckej akcii zakazoval pod trestom exkomunikácie. Pastiersky list komunisti zakázali čítať a na mnohých farách ho zhabali. V dôsledku tohto vznikla na celom Slovensku veľká vlna protestov veriacich. Tí sa postavili na obranu svojich

¹⁸ SÚA, A ÚV KSČ, f. 100/24, zv. 48, a.j. 866. *Správa o stálom rokovaní s rímskokatolíckou cirkvou na pôde Národného frontu 17. februára 1949.*

¹⁹ PEŠEK, J., BARNOVSKÝ, M.: *Štátna moc a cirkvi na Slovensku 1948-1953*. Bratislava : VEDA, 1997, s. 49.

²⁰ KMEŤ, N.: *Postavenie Cirkvi na Slovensku 1948-1951*. Bratislava : SAV, 2000, s. 54.

²¹ VNUK, F.: *Pokus o schizmu a iné proticirkevné opatrenia v rokoch 1949-1950*. Bratislava: USPO, 1996, s. 21.

²² *Decretum Supremae Congregationis s. Offici. In: ACTA APOSTOLICAE SEDIS*, 2. júl 1949.

kňazov, ktorých začali zatýkať. Protestov sa zúčastnilo okolo 25 000 ľudí a mnoho ich bolo odsúdených na vysoké tresty väzenia.

V októbri 1949 boli vydané cirkevné zákony č. 217/49 Zb. o zriadení štátneho úradu pre veci cirkevné, č. 218/49 Zb. o hospodárskom zabezpečení cirkví a č. 219/49 Zb. o Katolíckej cirkvi, ktoré celkom podriadili Cirkev štátu. Kňaz smel vykonávať činnosť len so súhlasom štátnych orgánov. Ak ju vykonával bez súhlasu (napr. šlo aj o slúženie bohoslužieb alebo o spovedanie), považovalo sa to za trestný čin, za ktorý boli mnohí kňazi odsúdení na dlhoročné väzenia. Od kňazov sa žiadal slub vernosti štátu a aj voči biskupom sa zaviedli rôzne obmedzenia. Proti týmto všetkým násilnostiam Apoštolská internunciatura v Prahe mnohokrát protestovala. Mons. Gennario Verolino, ktorý bol v tom čase chargé d'affaire, zastupujúci chorého internuncia Mons. Xavera Rittera bol označený za personu non grata a koncom júla 1949 bol prinútený opustiť Československo. Po ňom prebral vedenie Apoštolskej nunciatury v Prahe Ottavio de Liva, ktorý však bol tiež obvinený zo zasahovania do vnútorných záležitostí ČSR a bol požiadaný, aby do troch dní opustil Československo.²³

Prenasledovanie Gréckokatolíckej cirkvi v Československu v rokoch 1945-1950

Biskup Pavol Peter Gojdič, OSMB – týždenné situačné správy

Keď už bola typická nenávisť komunistov ku Katolíckej cirkvi, ich nenávisť ku Gréckokatolíckej cirkvi mala ešte hlbšie korene. Pramenila z postoja sovietskych komunistov, ktorí, aj keď boli ateistami, neuznávali Brestkú ani Užhorodskú úniu a všade tam, kde sa dostali k moci, Gréckokatolícku cirkev zlikvidovali. Nebolo tomu inak ani v Československu.

Zo životopisu prešovského gréckokatolíckeho biskupa Pavla Petra Gojdiča, OSMB²⁴ je známe, že jeho pozícia počas nacisticky orientova-

²³ VNUK, F.: *Pokus o schizmu a iné proticirkevné opatrenia v rokoch 1949-1950*. Bratislava : USPO,1996, s.83.

²⁴ Pavol Peter Gojdič, OSMB sa narodil 17. júla 1888 v Ruských Pekľanoch v gréckokatolíckej kňazskej rodine. Po absolvovaní úspešného základného a stredného vzdelania študoval teológiu v rokoch 1907 – 1911 v Prešove a Budapešti. Za kňaza bol vysvätený 27. augusta 1911 v Prešove. Zastaval mnohé funkcie v biskupskej kúrii, počnúc aktúrom a končiac ako riaditeľ biskupskej kancelárie. Dňa 20. júla 1922 následne vstúpil do kláštora oo. baziliánov na Černečej hore pri Mukačeve. Za apoštolského administrátora Prešovskej eparchie bol menovaný dňa 14. septembra 1926. V tom istom roku dňa 28. novembra zložil večné sľuby v reholi sv. Bazila Veľkého. Konsekrovaný na biskupa bol v chráme svätého Klementa v Ríme dň 25. marca 1927. Ako biskup veľmi horlivo pôsobil, zaslúžil sa o duchovné povznesenie duchovenstva a veriacich, významné boli jeho aktivity v oblasti sociálnej, cirkevného školstva a pod. Menovaný za sídelného prešovského biskupa bol dňa 17. júla 1940. V roku 1950 po smutne známych udalostiach tzv. Prešovského sobora sa začala jeho ťažká internácia, následne pobyt vo väzeniach Československa. Dňa 15. januára 1951 bol odsúdený

ného Slovenského štátu (1939-1945) nebola dobrá. Stále bol totiž obviňovaný z rusofilstva, musel bojovať o rusínske školy a mal nemalé problémy aj s úradmi a s vládou.²⁵ Dokonca po vypuknutí vojny proti ZSSR bol sledovaný aj štátnou tajnou políciou – Ústredňou štátnej bezpečnosti.²⁶ Počas vojnových operácií pomáhal ľuďom, kde len mohol, čo ocenili aj vysokí štátni funkcionári po vojne, napríklad tým, že mu generál Ludvík Svoboda daroval v roku 1945 osobné auto Mercedes-Benz a dokonca neskorší likvidátor Cirkvi Alexej Čepička s uznaním kvitoval v parlamente biskupa Pavla Gojdiča, ako jediného biskupa na Slovensku, ktorá sa počas vojny neskompromitoval.²⁷ Dokonca prezident republiky Dr. Edvard Beneš ho dňa 19. novembra 1945 prijal na osobnej audiencii.²⁸ Napriek tomu všetkému komunisti rozpútali proti nemu zúrivú kampaň. Už v roku 1945 ho Slovenský zväz partizánov zo Sabinova obvinil z toho, že: „...terajší gréckokatolícky biskup v Prešove – Pavol Gojdič bol horlivým nemeckým kolaborantom...“²⁹ Argumentovali tým, že „...bol pôvodne za riadneho biskupa...“ Podozrenie z kolaborácie s nacizmom vlastne tu padá na Svätú Stolicu, čo je nezmysel. V tomto období v roku 1946 sa Gréckokatolíckej cirkvi v Československu hlásilo 305 645 veriacich, z toho počtu na východnom a strednom Slovensku žilo 230 045.³⁰

Počas vojny i po vojne mnoho gréckokatolíckych kňazov a rehoľníč prichádzalo z Haliče alebo z Ukrajiny na Slovensko a začali tu pracovať, aby si mohli zachovať pôvodnú vieru. Biskup sa ich vždy zastával. Napríklad v roku 1948 Štátna bezpečnosť vykázala rehoľné sestry z Uhorského Hradišťa a previezla ich do Prešova, zasadil sa o to, aby sa tam mohli vrátiť: „...V chýlostivej záležitosti zatváranie kňazov a sestier z mojej diecézy už viackrát som Vám písal a prosil o priaznivé vyriešenie tejto záležitosti a opäť Vás prosím...“³¹ Okrem toho v rokoch 1946- 1948 pre-

---

Štátnym súdom v Bratislave na trest doživotného odňatia slobody, stratu občianskych práv a konfiškáciu majetku. Zomrel ako mučeník vernosti Katolíckej cirkvi a Svätému Otcovi dňa 17. júla 1960 vo väzení v Leopoldove. Vyhlásený za blahoslaveného bol Svätým Ocom Jánom Pavlom II. dňa 4. novembra 2001 v Ríme.

²⁵ VNUK, F.: *Vládni zmocnenci na biskupských úradoch v rokoch 1949-1951*. Martin : Matica slovenská, 1999, s. 220.

²⁶ VNUK, F.: *Vládni zmocnenci na biskupských úradoch v rokoch 1949-1951*. Martin : Matica slovenská, 1999, s. 220.

²⁷ POTÁŠ, M.: *Dar lásky. Spomienky na biskupa Pavla Gojdiča*, OSMB. Prešov : Lana, 1999, s. 164.

²⁸ POTÁŠ, M.: *Dar lásky. Spomienky na biskupa Pavla Gojdiča*, OSMB. Prešov : Lana, 1999, s. 164.

²⁹ AKPR P. *Opis podania Správ v Sabinove MVZ zaslané povereníkovi SNR pre školstvo a osvetu v Bratislave. č. 22577/45 – I.*

³⁰ ŠTURÁK, P.: *Dejiny Gréckokatolíckej cirkvi v Československu v rokoch 1945-1989*. Prešov: PETRA, 1999, s.74.

³¹ SNA Bratislava. *Žiadosť o povolenie rehoľným sestrám pôsobiť v nemocnici*. Pv. sekr., krab. 193.

chádzalo Slovenskom do Nemecka mnoho ukrajinských nacionalistov, aby sa vyhli komunistickému teroru. Podľa ich vodcu ich nazývali banderovcami (UPA). Československé vojsko i polícia proti nim bojovala. Keďže to boli Ukrajinci alebo haličskí Rusíni, bola snaha obviniť gréckokatolíkov v Československu najmä kňazov, rehoľníkov i samotného biskupa, zo spolupráce s nimi. Zneužívajúc túto výhovorku uväznili viacerých kňazov a konali policajné prehliadky v kláštoroch. Biskup proti týmto prehliadkam čo najdôraznejšie protestoval, napr. v pastierskom liste, ktorý mu povereník vnútra zakázal prečítať,³² v liste prezidentovi republiky, v ktorom protestuje proti prehliadkam gréckokatolíckych kláštorov 19. júla 1948. V ňom okrem iného píše: „*S bôlom preplneným srdcom prijali sme na vedomie, že skoro vo všetkých našich kláštoroch, tak v mužských ako aj ženských v Prešove, v kláštore oo. baziliánov, sestier baziliánok a sestier Služobníc Nepoškvrnenej Panne Márie, v Trebišove u oo. baziliánov, v Michalovciach a v Stropkove u oo. redemptoristov dňa 19. júla t.r. za ranných boboslužieb boli prevedené orgánmi NB z Ministerstva vnútra prebliadky...*“³³ Podobný protest poslal aj proti prehliadkam v kláštoroch a likvidácii baziliánskeho kláštora v Prešove dňa 11. februára 1949, ktorý bol likvidovaný ako prvý v Československu.³⁴ Vehementne sa bránil aj proti podozreniu zo spolupráce s banderovcami. Z toho podozrenia boli obžalovaní a súdení viacerí kňazi, napr. Sabol alebo Potáš.³⁵ Keďže aj jeho meno sa v tejto súvislosti objavilo v tlači, napísal dementi do novín,³⁶ ale tieto ho – s výnimkou Katolíckych novín – neuvěřnili, poslal sťažnosť priamo prezidentovi republiky s týmto znením: „*Slovutný pán prezident! Pretože do banderovského procesu, ktorého boli plné skoro všetky noviny v ČSR, zapletajú aj moje meno a moje ospravedlnenie sa, už blízko mesiac, noviny neuvěřňujú, preto najúctivejšie prosím Vašu Slovitnosť, aby ste láskave ráčili prijať na vedomie, že s banderovským hnutím nemám nič spoločného, banderovcov nikdy a nikde som nevidel, ani s nimi nebol a keby sa to bolo stalo, tak som ani netušil, že s banderovcom hovorím.*“³⁷ O tom, že situácia v Gréckokatolíckej cirkvi v Československu bola pravidelne moni-

³² SNA Bratislava. *Žiadosť biskupa Gojdiča o prepustenie kňazov a rehoľníc*. Pv. sekr. 1948, krab. 193.

³³ AGB Prešov. *Listy prezidentovi republiky a ministrom Čepičkovi o prebliadke gréckokatolíckych kláštorov orgánmi Bezpečnosti a zatvorenie kňaza P. Hučka*. Pres. Spisy. č. 28/1948.

³⁴ AKPR P. *Žiadosť biskupa Gojdiča prezidentovi o zákrok proti konaniu nočných prebliadok v prešovských kláštoroch príslušníkmi Bezpečnosť, č. 10280/49*.

³⁵ AGB Prešov. *Oznámenie Hlavného súdu v Košiciach vo veci odsúdeného Jána Potáša. Oznámenie Štátného súdu v Prabe o zabájaní trest. stíhaní proti Š. Sabolovi*, bez. sign.

³⁶ AMP. Obranný článok biskupa Gojdiča v Pravde, r. 1949 o benderovcoch. *Biskup Gojdič a benderovci?*

³⁷ VHA P. *List biskupa Pavla Gojdiča prezidentovi republiky obľadne nepravdivých informácií o spolupráci s banderovcami*. Bez. sign. – len číslované strany 12, 13, 14.

torovaná a aký názor na túto cirkev mali vládne orgány svedčí aj Správa o činnosti jednotlivých cirkvi na Slovensku za mesiac november z roku 1948, kde v treťom bode je uvedené, že: „na východnom Slovensku v obvode OŠB Michalovce je Gréckokatolícka cirkev zásadne zaujatá proti nášmu štátu.“³⁸

Biskup sa nemohol vyhnúť ani ostatným aktivitám namiereným proti Gréckokatolíckej cirkvi. Je samozrejmé, že sa zúčastňoval biskupských konferencií a spolu s nimi podpisoval pastierske listy a iné dokumenty, v ktorých protestovali proti komunistickým násilnostiam. Keď si orgány štátu vymysleli Mierovú akciu, kvôli ktorej bolo treba zháňať podpisy, vyzvali biskupa, aby verejne zaujal stanovisko. Jeho stanoviskom bolo nasledovné: „Vyzval som duchovenstvo, aby pri bohoslužbách v nedeľu a sviatok dodalo ešte aj modlitby (jektenii) za mier.“³⁹ V roku 1949 ostro protestoval prezidentovi proti zneužívaniu moci štátnymi funkcionármi na potlačanie náboženskej slobody slovami: „...Ústava ČSR zo dňa 9. mája 1948 článok III. par. 15, 16, 17 a 18 zaručujú každému občanovi slobodu náboženstva, právo vyznávať súkromne a verejne akúkoľvek vieru, svetový názor, viera alebo presvedčenie nemôžu byť nikomu na újmu, preto najúctivejšie prosím Vás, slovutný pán prezident, ráčte vo svojej kompetencii láskavo zakročiť, aby štátne orgány nezneužívali svoje postavenie na to, aby gréckokatolíckych veriacich terorom a vybrázkami nútili na také veci, ktoré sa priečia nielen ich náboženskému presvedčeniu, ale aj ľudovodemokratickému duchu a režimu, ktorý každému občanovi zabezpečuje nielen slobodu náboženskú, ale aj slobodu prejavu mienky slovom, tlačou, písmom, obrazom alebo akýmkoľvek spôsobom.“⁴⁰

Keď sa ukázalo nebezpečenstvo, že by mohla byť Gréckokatolícka cirkev zakázaná, povolil svojim kňazom vo svojom obežníku, že v prípade potreby môže slúžiť svätú omšu aj v latinskom obrade. Súčasne im zakázal vstúpiť do komunistickej strany.⁴¹

Jedinečným dokumentom o potláčaní náboženskej slobody a o snahu o likvidáciu Pavla Gojdiča ako biskupa sú týždenné správy zmocnenca na Gréckokatolíckom biskupskom úrade v Prešove Michala Rodáka, ktorý bol na biskupský úrad dosadený 9. decembra 1949 a to aj napriek energickému protestu biskupa. Jeho správy sa zachovali kompletne od 15. decembra 1949 do 3. mája 1950.⁴² Niektoré výňatky

³⁸ SNA Bratislava. *Zprávy o činnosti jednotlivých cirkvi a spoločnosti atď. na Slovensku za mesiac november 1948 - predloženie, č. 544-3/1-III/A-kab./48.*

³⁹ SNA Bratislava. *Príprava Katolíckej akcie*, krab. 89, r. 1949.

⁴⁰ AKPR P. *Sťažnosť biskupa Gojdiča prezidentovi republiky na prebmaty štátnych orgánov*, č. 10740/49.

⁴¹ SNA Bratislava. *Situácia v okrese Michalovce*, krab. 89, r. 1949.

⁴² AGB Prešov – *Týždenné situačné správy zmocnenca M. Rodáka na Biskupskom úrade v Prešove od 25.12. 1949 do 3.5.1950.*

z nich: „Keď v decembri 1949 Rodák nastúpil, biskup ho vítal slovami: *Viem, načo ste prišli, sme na všetko pripravení, máte moc a môžete použiť SNB a detektívov.*“ Rodák však poznamenal, že napriek odporu biskupa: „...*Poštu máme v rukách.*“ Keď biskup Pavol Gojdič 29. januára 1950 odcestoval na vizitáciu fár, zmocnenec hlásil: „*Biskup Gojdič, ktorý odcestoval dňa 29. januára 1950 vlakom do Michaloviec, do toho času sa ešte nevrátil... Jeho neprítomnosť bola po odchode hlásená ŠTB.*“ Dôvod biskupovej neprítomnosti zmocnenec takto charakterizoval v svojej správe z 25. februára: „...*Biskup Gojdič počas svojej neprítomnosti v rezidencii t.j. od dňa 29.1 do 11. 2. t.r. istotne v určitých okresoch prevádzal medzi svojim duchovenstvom tajnú a dôslednú inštrukčnú, ktorá môže byť použitá proti Pravoslávnej cirkvi.*“ V tom mal Rodák iste pravdu, pretože sa už pripravovalo odtrhnutie Gréckokatolíckej cirkvi od Ríma a jej splynutie s Pravoslávnou cirkvou. A v tom bol biskup Gojdič dôsledný, čo napokon dokázal aj tým, že za vernosť Petrovmu stolcu položil aj život. Od 17. marca mali v rezidencii službu aj dvaja príslušníci ŠTB. V marci sa opatrenia zmocnenca voči biskupovi sprísnil. Kontroloval návštevy u biskupa, dokonca ich povoľoval a 25. marca navrhol zrušenie všetkých nekontrolovaných telefónnych liniek na biskupskom úrade: „...*Behom týždňa nepovolil som návštevu jeho osoby 12 farárom, ako aj ostatným osobám civilným.*“ Týmto priamo zasahoval do kompetencie biskupa a znemožňoval mu riadenie eparchie.⁴³ Dňa 31. marca hlásil, že biskupa úplne izoloval. Z bytu mohol vychádzať len cez jeden vchod, ktorý strážili vo dne, v noci. Keď z bytu vyšiel, stále ho niekto doprevádzal. S blížiacou sa akciou proti Gréckokatolíckej cirkvi sa aj izolácia biskupa stupňovala až do tej miery, ktorá prekračovala aj väzenskú disciplínu. Vyplýva to z Rodákových slov zo 7. apríla 1950: „...*Biskup Gojdič je dôsledne izolovaný. Rezidenciu, kde je pod stálym dohľadom, mu v žiadnom prípade opustiť nepovoľujem, v dôsledku čoho som mu v poslednej dobe nepovolil ani spoveď.*“ Týždeň pred „Soborom“, ktorý prehlásil Gréckokatolícku cirkev v Československu za pravoslávnu, ho navštívili traja zástupcovia Pravoslávnej cirkvi, ktorí ho nahovárali na prestup na pravoslávie. Biskup to podľa správy z 21. apríla jasne odmietol slovami: „*Mám už 62 rokov a obetujem celý majetok a rezidenciu, no svoju vieru za žiadnych okolností nezradím, lebo chcem, aby moja duša bola spasená a viac v tej veci za mnou nechodte!*“⁴⁴ Toto krásne vyznanie viery je o to významnejšie, že ho zaznamenal človek, ktorý bol proti nemu nasadený.

⁴³ AGB Prešov – *Týždenné situačné správy zmocnenca M. Rodáka na Biskupskom úrade v Prešove od 25.12. 1949 do 3.5.1950.* Dokumenty č. 206 - 217.

⁴⁴ AGB Prešov – *Týždenné situačné správy zmocnenca M. Rodáka na Biskupskom úrade v Prešove od 25.12. 1949 do 3.5.1950.*

Zoznam použitej literatúry

- AGB Prešov – *Týždenné situačné správy zmocnenca M. Rodáka na Biskupskom úrade v Prešove od 25.12. 1949 do 3.5.1950*. Dokumenty č. 206 - 217.
- AGB Prešov. *Listy prezidentovi republiky a ministrom Čepičkovi o prebliadke gréckokatolíckych kláštorov orgánmi Bezpečnosti a zatvorenie kňaza P. Hučka*. Pres. Spisy. č. 28/1948.
- AGB Prešov. *Oznámenie Hlavného súdu v Košiciach vo veci odsúdeného Jána Potáša. Oznámenie Štátného súdu v Prabe o zabájaní trest. stíhania proti Š. Sabolovi*, bez. sign.
- AKPR P. *Opis podania Správ v Sabinove MVZ zaslané povereníkovi SNR pre školstvo a osvetu v Bratislave*. č. 22577/45 – I.
- AKPR P. *Žiadosť biskupa Gojdiča prezidentovi o zákrok proti konaniu nočných prebliadok v prešovských kláštoroch príslušníkmi Bezpečnosti*, č. 10280/49.
- AKPR P. *Stažnosť biskupa Gojdiča prezidentovi republiky na prebmaty štátnych orgánov*, č. 10740/49.
- CORANIČ, J. *Spoločensko-náboženská situácia v Československu v r. 1945-1948*. In: Theologos- theological revue. 1/2008. Prešov 2008, s.158. ISSN 1335-5570
- DOLINSKÝ, J. *Cirkev a štát na Slovensku v rokoch 1918-1945*. Trnava: Dobrá kniha, 1999, 131 s. ISBN 80-7141-268-6
- KAPLAN, K.: *Štát a cirkev v Československu 1948-1953*. Praha: Dodatek, 1993, s. 52-56.
- KMEŤ, N.: *Postavenie Cirkvi na Slovensku 1948-1951*. Bratislava: SAV, 2000, 327 s. ISBN 80-224-0617-1
- PEŠEK, J., BARNOVSKÝ, M.: *Štátna moc a cirkev na Slovensku 1948-1953*. Bratislava: VEDA, 1997, s. 311. ISBN 80-224-0528-0
- POTÁŠ, M.: *Dar lásky. Spomienky na biskupa Pavla Gojdiča*, OSMB. Prešov: Lana, 1999, 379 s. ISBN 80-88717-36-1
- SNA Bratislava. *Zprávy o činnosti jednotlivých cirkvi, atď. na Slovensku za mesiac november 1948 - predloženie*, č. 544-3/1-III/A-kab./48.
- SNA Bratislava. *Príprava Katolíckej akcie*, krab. 89, r. 1949.
- SNA Bratislava. *Situácia v okrese Michalovce*, krab. 89, r. 1949.
- SNA Bratislava. *Žiadosť o povolenie rehoľným sestrám pôsobiť v nemocnici*. Pv. sekr., krab. 193.
- SNA Bratislava. *Žiadosť biskupa Gojdiča o prepustenie kňazov a rehoľníč*. Pv. sekr. 1948, krab. 193.
- SNA Bratislava, fond PŠK, škat. č.1. *Odpoveď L. Novomeského na protest uršulínok proti poštátneniu škôl zo 16.8.1945*.
- SNA, ÚP SNR, kart.1. *Pamätný spis slovenských biskupov o postavení katolíkov na Slovensku prez. Dr. Eduardovi Benešovi 8. januára 1946*.

- SNA, fond ÚAV SNF, kar. 88. *Zoznam duchovenstva v KNV Bratislava (Nitra, Žilina, Banská Bystrica, Košice,*
SÚA, A ÚV KSC, f. 100/24, zv. 48 a. j. 866. *Správa o rokovaní s rímskokatolíckou cirkvou.*
- ŠMÁLIK, Š.: *Velký štyridsatročný pôst cirkvi na Slovensku.* Bratislava: 1996, s. 9.
- ŠTURÁK, P.: *Dejiny Gréckokatolíckej cirkvi v Československu v rokoch 1945-1989.* Prešov: PETRA, 1999, 199 s. ISBN 80-967975
- VAŠKO, V.: *Neumlčená.* Zväzok II. Praha: 1990, s. 97.
- VNUK, F.: *Dokumenty o postavení Katolíckej cirkvi na Slovensku v rokoch 1945-1948.* Martin: Matica slovenská, 1998, 241 s. ISBN 80-7090-476-3
- VNUK, F.: *Pokus o schizmu a iné proticirkevné opatrenia v rokoch 1949-1950.* Bratislava: USPO, 1996, 137 s. ISBN 80-8817-10-8
- VNUK, F.: *Vládni zmocnenci na biskupských úradoch v rokoch 1949-1951.* Martin: Matica slovenská, 1999, 260 s. ISBN 80-7090-551-4
- VHA P. *List biskupa Gojdiča prezidentovi republiky ohľadne nepravdivých informácií o spol. s banderovcami,* bez. sign. – len číslované strany 12, 13, 14.